

KÜRESELLEŞME -YERELLEŞME İLİŞKİSİ

Dr. Cahit GELEKÇİ*

ÖZET

Bu çalışma günümüzde bir çok yönleriyle tartışılan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri arasındaki ilişkiye değinmektedir. Son zamanlardaki bir çok tartışmada küreselleşme kavramı bir dünya ekonomisinin, dünya siyasetinin, küresel bir kültürün, genel anlamda ise bir dünya toplumunun oluşmaya başladığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Yerelleşme ise dünyada, bazen bir devletin sınırları içerisinde bazen ise bu sınırların dışında, yerelliklerin, kültürel olarak tanımlanmış kimliklerin ortaya çıkışını ve yayılmasını açıklamak için kullanılmaktadır. Gerçekte birbirinden bağımsız olmayan küreselleşme ve yerelleşme süreçleri arasındaki ilişki karmaşık ve çelişkili bir görünüm sergilemektedir.

***Anahtar Kelimeler:** Küreselleşme, yerelleşme, kültür, küresel kültür, yerel kültür, kimlik, ulus-devlet*

ABSTRACT

This study examines the relation between globalization and localization processes which are argued multi-dimensionally . The concept of globalization, in recent debate, is used to stress the emergence of a world economy, a world polity, a global culture, in a general sense the emergence of a world society. Localization stands for the rise of localized, culturally defined identities, sometimes within, sometimes transcending, the boundaries of a state. Globalization and localization are not separable processes. The relationship between these processes is complex and controversial.

***Key Words:** Globalization, localization, global culture, local culture, culture, identity, nation-state*

Küreselleşme hem bir kavram hem de bir süreç olarak yirminci yüzyılın son döneminde ve yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında en çok tartışılan ve

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

üzerinde en çok durulan konulardan birisini oluşturmaktadır. Günümüzde gündeme gelen bir çok meselenin mutlaka küreselleşme ile bir bağlantısı kurulmakta, buna göre iyi-kötü veya doğru-yanlış değerlendirmeleri yapılmaktadır. Bu durum ise küreselleşme kavramının son zamanların en popüler kavramları arasında yer almasına, belki de en popüler olmasına yol açmıştır. Daha erken dönemdeki çalışmalarıyla Marshall McLuhan, Immanuel Wallerstein, Eric Wolf; 1990'lı yıllardan sonraki çalışmalarıyla William McNeill, Roland Robetson, Martin Albrow, David Harvey, David Held, Anthony McGrew, James Rosenau, Saskia Sassen, Zygmunt Bauman, Arjun Appadurai, Ulf Hannerz, Ulrich Beck, Malcom Waters, Anthony Giddens, Kenichi Ohmae, Jonathan Friedman, Paul Hirst ve Grahame Thompson küreselleşme üzerinde duran ve bu kavramın yaygınlaşmasına yol açan düşünürlerden bazılarıdır.

1980'li yıllarda öncelikle akademik tartışmalarda gündeme gelen son yıllarda ise hemen her alanda tartışılan ve toplumun bir çok kesimince sıkça kullanılır hale gelen küreselleşme karmaşık bir kavram ve sosyal bir olaydır.

1960'lı yıllarda uluslar arası ekonomik hareketleri betimleme tarzı olarak akademik dile giren küreselleşme kavramı, 1990'lı yıllardan sonra ise bir toplumsal değişim paradigması ya da bir analiz birimi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Keyman 1998:36). Sosyolojik açıdan yaşanan son dönemi kavramsallaştırmak için kullanılan küreselleşme kavramını Giddens (1998:66), "uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği yada bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması", Waters (1995:3) ise "sosyal ve kültürel düzenlemeler üzerinde coğrafyanın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin arttığı süreç" olarak tanımlamaktadır.

Küreselleşme çok boyutlu bir süreçtir. Bu boyutlar içerisinde genel hatları ile ön plana çıkanlar ise siyasi, ekonomik, kültürel, teknolojik ve çevre boyutlarıdır. Tarihsel süreç içerisinde küreselleşmeyi sadece ekonomik, siyasal yada kültürel boyutlardan birine indirgeyerek açıklama çabaları olmasına karşın, günümüzdeki küreselleşme yaklaşımlarının küreselleşme olgusunu hem tarihsel süreçten kopuk olmayacak şekilde hem de çok boyutlu olarak ele aldıkları görülmektedir.

Kültürel anlamda; "bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme süreçlerini; buna bağlı olarak tek bir küresel kültürün ortaya çıkmasını; bazen de

toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecinde kullanılan” (Keyman ve Sarıbay, 1998:9) küreselleşmenin, kavram olarak yirminci yüz yılın ikinci yarısından itibaren yazılı literatürde yer almasına karşılık, bu sürecin ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Küreselleşme ile ilgili çalışmalarda küreselleşme sürecinin ne zaman başladığı ile ilgili tartışmaları genel olarak üç olasılık çerçevesinde toplamak mümkündür: Bunlardan ilki, küreselleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğu, o zamandan beri etkisini hep artırdığı, son dönemlerde ise hızını daha da artırdığı yönündeki bakış açısıdır. İkincisi; modernleşmenin ve kapitalizmin gelişmesine paralel olarak ortaya çıktığı ve son zamanlarda daha da hız kazandığı, üçüncüsü ise sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi olarak adlandırılan sosyal süreçlerle ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgu olduğu yönündeki bakış açısıdır (Waters 1995:4). Bir kavram olarak küreselleşmenin “hem dünyanın küçülmesine hem de bir bütün olarak dünya bilincinin güçlenmesine gönderme yaptığını” ifade eden Robertson’a göre (1999a:21) ise bu kavramın günümüzde gönderme yaptığı süreçler ile eylemler bazı kesintilerle birlikte birkaç yüz yıldır gelişim halindedir. Ancak toplumlararası ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda Robertson, genel küreselleşme süreçlerinin iki bin yıl veya daha fazla bin yıl önce doğmuş dinler kadar eski olduğunu küreselleşme tartışmasının ana odak noktasının ise yakın dönemler üzerine yoğunlaştığını belirtir. Robertson’un da ifade ettiği gibi küreselleşme süreci ile ilgili tartışmalar özellikle 19.yüzyıldan sonraki dönem üzerine odaklanmaktadır. Dünyadaki siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik v.b alanlardaki gelişmelerin ve değişimlerin çok hızlı yaşanmaya başladığı bu dönem; küreselleşme ile ilgili tartışmaların da bu dönem üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak Hanagan, özellikle teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmelerin yoğun olduğu son 150 yıllık zaman içerisinde küreselleşmeyi insanların ve malların kıtalar ve ülkeler arasındaki hareketliliğine bağlı olarak iki döneme ayırır: Bunlardan ilki 1850-1914 yılları arasındaki küreselleşme dönemini, ikincisi ise 1950’den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Hanagan, 1914-1950 yılları arasındaki dönemi ise “dünyanın mahdut görüşlü” dönemi olarak adlandırmaktadır. Küreselleşmenin her iki döneminde de iletişimin dönüşümünün çok önemli olduğunu vurgulayan Hanagan’a göre, televizyonun, transistör radyonun, belge geçerin gelişmesi ve

son dönemin en çarpıcı aracı olan internetin yaygınlaşması çağdaş küresel dalganın karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Bununla beraber iletişim teknolojisindeki değişimler de ilk küreselleşme dalgasının yaşandığı dönemden daha az değerlidir. 1867 yılından bu tarafa telgraf ile Atlantik boyunca hızlı iletişim sağlanırken 1914 yılındaki deniz altı kabloları kıtaları birbirine bağlamıştır (Hanagan 2000:67-68). Hanagan, 1850-1914 yılları arasındaki küreselleşme dalgasının özelliklerinin toprağa bağlı geleceğin, merkezleşmenin, farklılaşmanın, zorlayıcı-tekelleşme devletleri pekiştirdiğini, sabit sermayenin hızla biriktirildiğini, pekiştirilmiş devletler ile sabit sermaye arasındaki bağlantının kapatıldığını belirtmektedir. Her iki dalgada da taşıma devrimi gerçekleşmiş, dünya ticareti artmış, ekonomik büyüme sağlanmış, ulaşım ve finans ağları hem ülke içerisinde hem de uluslar arası birliklerde artmıştır. Yine bu dönemlerde göç önemli bir olgu haline gelmiş ve dünya ekonomisine yeni ekonomik güçler katılmıştır (Hanagan 2000:68-72). Yeni çağdaki küresel ekonomik bütünleşmenin savaş sonrası dönemde başladığını ve özellikle II. Dünya savaşından 1970'lerin sonlarına kadar ise sadece gelişmiş ülkelerin aralarındaki ticari engelleri azalttığını belirten Wolf'a göre (2001:214-215) ise II. Dünya Savaşı'ndan sonraki zaman zarfı içerisinde siyasi değişimler ve uluslar arası kuruluşların gelişmesi küresel bütünleşmeye en büyük katkıyı sağlamıştır. Tıpkı günümüzde çokuluslu şirketlerin özel teşebbüsü organize etmesi gibi, küresel kuruluşlar da millî politikaların uluslar arası yüzünü organize ve disipline etmektedirler. Bu kuruluşlardan bazıları; WTO (Dünya Ticaret Örgütü), IMF (Uluslar Arası Para Fonu), WB (Dünya Bankası), EU (Avrupa Birliği) ve NAFTA (Kuzey Amerikan Serbest Ticaret Antlaşması) dır. Küreselleşme sürecinde IMF, DB ve DTÖ gibi ulusüstü yapıların oluşumunun yanında bölgesel bütünleşme bağlamında NAFTA, ASEAN ve AB gibi üst oluşumların da ekonomik küreselleşmeyi artıran unsurlar olduğu belirtilmektedir. Yukarıda ifade edilen ulus ötesi siyasi ve ekonomik birlikler, anlaşmalar ve uluslar arası organizasyonların oluşması küreselleşme sürecinde ekonomik ve kültürel bağlantıların artmasına katkı sağlarken hükümetlerin ve ulus-devletlerin gücünün azalmasına da yol açmıştır.

Günümüzde, küresel kapitalizm, küresel medya sistemi ve yukarıda bahsedilen ulus ötesi örgütlenmelerin, toplumsal hareketlerin ve kurumların hızla gelişmesiyle birlikte toplumlar dışarıdan müdahale ve zorlamalara daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bu durum toplumlar arasındaki sınırların çok daha geçirgen bir görünüm sergilemesine neden olmakla birlikte toplumlar arasındaki

ilişkinin yoğunluğunu da artırmaktadır. Ancak burada önemli olan ilişkilerin yoğunluğundaki artıştan öte bu ilişkilerdeki akışların oranı ve yönüdür. Bu çerçevede kültürel bir olgu olarak küreselleşmenin kimi zaman türdeşleştirici kimi zaman ise farklılaştırıcı boyutları ön plana çıkmakta ve bu süreçte taşıdığı anlamlar önem kazanmaktadır. Küreselleşme ile ifade edilmek istenen anlamları Cochrane ve Pain (2000:15) kısaca şöyle sıralamaktadırlar: Küreselleşme kötümser olarak görüldüğü kadar iyimser olarak da görülebilir. Küreselleşme toplum için faydalı olduğu kadar risk de taşır. Yerel mekanlar kültürler küresel akışlar tarafından artan oranda tehdit ediliyor şeklinde görülebileceği gibi, buna alternatif bir şekilde, yeni ve çeşitli yollarla yeniden icat edilebilir şekilde de görülebilmektedir. Burada dikkat çeken husus ise bu sürecin işleyişinin hangi toplumlar için ne anlam taşıdığıdır. Bu bağlamda mevcut küreselleşmenin işleyiş biçimini destekleyenler olduğu gibi, örneğin Kenichi Ohmae (1996), ona şüphe ile bakanlar ve çok ciddi şekilde eleştiri getirenler de vardır. Çünkü küreselleşme her toplumda aynı anlamı taşımamaktadır. Örneğin küreselleşme ile ilgili bazı yaklaşımlarda bir dünya toplumunun ve küresel bir kültürün ortaya çıkışı üzerinde durulmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen yazarlar ortaya çıkmakta olan küresel kültürün homojen bir kültür olmadığını ancak, herkesin, her ülkenin, her medeniyetin ve her grubun bu küresel kültür ile ilişki içerisinde olduklarını vurgulamaktadırlar (Kalb ve Van der Land 2000:276). Bu yazarlar arasında Roland Robertson, Malcom Waters ve kısmen Ulf Hannerz yer almaktadır. Bazı yaklaşımlarda ise, Huntington'un (2000) ileri sürdüğü gibi, küreselleşme kültürler arası farklılaşmalara, kutuplaşmalara, hatta çatışmalara yol açmaktadır. Huntington'a göre mevcut süreçte bütünleşmeler kültür temelli medeniyet dairesinde olacak, yine çatışmalar bu medeniyetler arasında gerçekleşecektir. Yine önümüzdeki süreci çatışma noktasından değerlendiren Barber, "küreselleşmenin doğal uzantısı olarak dünyanın Mc World dediği bir tür Amerikanımsı ile 'Cihad' diye tanımladığı tüm radikal yerel (kabilevi) başkaldırıları arasındaki çatışmalara gebe olduğunu" (Öke 2001:66) ileri sürmektedir. Bazı yaklaşımlarda ise küreselleşmenin tek yönlü akışı üzerinde durulmaktadır. Buna göre Batı etkisinin önünde durulamaz cereyanı altında kalmış olan yerel kültürlerle birlikte, bir küresel kültürün meydana gelişine tanıklık etmekteyiz. Bu bağlamda dünya çapında kültür gittikçe daha da homojenleşmektedir. Bu süreçte cola, blue jeans ve Kuzey Amerikan popüler müziği sözünü geçirmektedir. Yerel diyalektikler ve bütün diller yüzyılla birlikte ortadan kalkmakta, yerel kuzunelerin yerini Batılı hazır yiyecek tarzı almakta, geleneksel yaşam tarzları Amerikan yaşam tarzı karşısında terk

edilmektedir (Griffin 2000:195). Örneğin Sassen, geniş anlamda küreselleşmenin Amerikanlaşma olduğunu ileri sürerken Kalb, küresel işlemin artmasına bağlı olarak, ticaret hukukunun, hakemliğin ve diğer işlemlerin artan bir oranda Amerikan ve ya Anglo-Sakson çizgisinde ilerlediğine dikkatleri çekmektedir (Kalb 2000:17). Yine “Toplumun McDonalddlaştırılması” isimli kitabında Ritzer, hazır yiyecek alanındaki McDonald’s işletmesini, McDonalddlaştırma olarak adlandırdığı bir sürecin temel bir örneği olduğunu belirtir. Buradan hareketle Ritzer, bu süreci “fast-food restoranlarının temelindeki ilkelerin, Amerikan toplumunun ve dünyanın geri kalan kısmının gitgide daha fazla kısmına egemen olma süreci” olarak tanımlar (Ritzer 1998:23). Ritzer, McDonalddlaştırma olarak adlandırdığı bu sürecin “yanlızca restoran sanayisinde değil, eğitim, iş, sağlık, seyahat, zevk, rejim, politika, aile ve toplumun tüm özelliklerini de” etkillediğini ileri sürer.

Küreselleşme özellikle gelişmemiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere bütün toplumları derinden etkileyen bir süreçtir. Giddens, bu sürecin yaşamımızı sürdürdüğümüz usulleri (üstelik çok derin bir biçimde) yeniden yapılandığını, bu sürecin motorunun ise Batı olduğunu belirtir. Giddens’a göre küreselleşme, Amerikan siyasal ve ekonomik gücünün ağırlıklı etkisini taşıyan, oldukça eşitsiz sonuçlara gebe bir süreçtir (Giddens 2000:15). Görüldüğü üzere küreselleşme ağırlıklı olarak batının sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasal anlayışlarının dünyaya yansıdığı bir sürece işaret etmektedir. Bu çerçevede Özönder, sömürgecilğin isim değiştirerek yeni dünya düzeni olduğunu ve küreselleşme kavramının yardımcı slogan olarak dünya bilimsel literatürünü kapladığını ileri sürer (Özönder 2000a:66). Küreselleşmeyi dünyada belirli ülkelerin çıkarlarına yeniden şekil verme hareketi olarak yorumlayan Erkal’a göre ise bu süreç “parçayı, mahalli olanı, ferdi ön plana çıkarmakta, onları toplumdan soyutlamakta, sosyal devlet anlayışını reddetmek suretiyle millî sermayeyi ve coğrafyayı vatansızlaştırma, milletleri kalabalıklaştırma, millî devlete reddiye çıkarma ve kabilecilik peşinde koşmaktır” (Erkal 2001:38). Son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve iletişimde yaşanan ilerlemelere bağlı olarak toplumlar arası iletişim ve etkileşimin artmasından dolayı, artık tecritle yaşamının mümkün olmadığına değinen Guibernau da bu süreçte tekil kültürlerin daha fazla yeniden üretim ve yayılma araçlarına sahip olan diğer kültürlerce içerilerek kaybolma tehdidi ile karşı karşıya kaldıklarını ifade eder (Guibernau 1997:209-210). Bu çerçevede tartışmalar küreselleşmenin yerel kültürlere imkan tanıyarak çok-kültürlü bir yapıyı sunduğu yoksa millî kültürleri zayıflatmak için önce yerel olanı ortaya çıkarıp sonra yok edeceği bir

sürece mi yönelik olduğu noktasında toplanmaktadır. Bu anlamda yeni küreselleşen kültürel yapılar ile farklılıkları, yerelliği ve tikelliği yaşama geçiren kültürel pratiklerin eşzamanlılığı, beraberliği ve birbirlerini tamamlayıcılığının küreselleşme sürecinin kendisi olduğu görüşünü dile getiren Keyman ve Sarıbay, küresel ve yerel etkileşiminin ulus-devlet, ulusal egemenlik, ulusal kimlik, ulusal ekonomi gibi kavramları belli bir meşruluk kriziyle karşı karşıya bıraktığını ifade etmektedirler (Keyman ve Sarıbay 1998:9-10).

Yukarıda görüldüğü üzere küreselleşme kavramı gibi yerelleşme kavramının içerdiği anlamlar da toplumdan topluma ve bakış açısına göre değişmektedir. Bauman'ın da belirttiği gibi kimileri için küreselleşme olarak görülen şey başkaları için yerelleşme olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla kimileri için zararlı, ayrıştırıcı ve parçalayıcı bir süreç olarak görülen küreselleşme kimileri için ise faydalı, bütünleştirici ve olumlu bir süreç olarak görülmektedir. Bu durumda küreselleşme sürecinde, konuya yaklaşım da, bulunulan konuma göre küreselleşmenin veya yerelleşmenin anlam kazandığını göstermektedir. Ancak genelde kabul gören nokta yerelleşmenin görünürde küreselleşme ile çelişkili gibi görünüyor olmasına karşın bu ikisinin birbirini tamamlayan süreçler olduğu yönündedir.

Şimdi son zamanlarda küreselleşme süreci ile birlikte gündeme gelen ve kimi yazarlarca küreselleşme ile gerilim halinde tasarlanan yerelleşme sürecine, yerelleşmeden ne anlaşıldığına daha sonra ise küreselleşme ve yerelleşme ilişkisi ile ilgili görüşlere kısaca değinelim.

Yerelleşme kavramının taşıdığı anlamlardan biri, devletin yönetim birimleri ile yerel yönetim birimleri arasındaki işbölümünde, yerel birimlerin ağırlık kazanmasıdır. Günümüzde küreselleşme ile birlikte tartışılan yerelleşme kavramının taşıdığı anlamlardan biri ise, ulus-devlete fazla ihtiyaç duymaksızın, bireylerin ve yerel birimlerin ortak birliktelik duygusu ve kültürü altında kendi kendilerini yönetme yeteneğine kavuşmalarıdır (Yüksel 2001:14). Bu bağlamda küreselleşme sürecinde yerel iki anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki küresel düzeye göre ulus-devletler bağlamında yerel. Burada küresel olana göre ulus-devletler düzeyi yerel anlam taşımaktadır. İkincisi ise ulus-devlet düzeyine göre etnik gruplar ve mikro milliyetçilikler düzeyinde yerel.

Küreselleşme sürecinde ulus-devletler yukarıdan ulus üstü yapıların baskısına maruz kalırken aşağıdan da yerel kimliklerin canlanması ve mikro milliyetçilik hareketleri ile tehdit edilmektedir. Ulus-devletlere aşağıdan baskı yapan, etnik milliyetçilikler ve kimlikler anlamında yerelleşme süreci görece

yakın zamanlıdır. Günümüzde bütün dünya ölçeğinde kendini gösteren “küreselleşme” ve “yerelleşme” süreçlerinin birlikte ilerlediği görülmektedir. Örneğin Kloos, küreselleşme ve yerelleşmenin durağan bir görünüm sergilemediklerini, her iki sürecin de belirli bir doğrultuda emin bir şekilde ilerlediğini belirtmektedir. Ancak bu ilerleyiş ilk bakışta bir birine ters yönde ve birbiriyle çelişkiliymiş gibi bir görüntü sergilemektedir. Kloos (2000:281-282) bu çelişkinin siyasi ve dil alanlarında açıkça görüldüğünü belirtir. Siyasi alanda ulus-devlet uluslar arası, kıtasal ve hatta küresel rejimler lehine çok önemli olan egemenliğini oldukça hızlı bir şekilde kaybetmektedir, aynı zamanda bu süreçte bir takım azınlıklar daha fazla özerklik ve siyasi bağımsızlık talep etmektedirler. Dil alanında ise, İngilizce, bütün insanlığın dili olma yolunda önemini artırırken aynı zamanda yerel diller yeniden canlanmaktadır. Bu anlamda kimi düşünürler küreselleşme ve yerelleşme süreçlerini bir biri ile çelişkili ve gerilim içerisinde tasarlarken kimi düşünürler ise bu süreçler arasındaki çelişkinin temelde sadece görünürde olduğunu ileri sürmektedirler. Örneğin “Ethnicity and Globalization” isimli çalışmasında Geana, etniklik ve küreselleşmenin tamamlayıcılığından bahsederken, Rosenau, bu iki süreç arasında doğal olarak var olan ilişkiden bahsetmektedir. Rosenau, parçalanma ve bütünleşmenin bir aradalığı için “fragnegration” “parçalanma-bütünleşme süreci” kavramını kullanmaktadır (Kloos 2000:282). Robertson ise küreselleşme ve yerelleşme kavramlarının iç içeliğini göstermek için “glocalization” “küreyerelleşme” kavramını kullanmaktadır.

Küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin işleyişi ile ilgili olarak Gosoviç, görünürdeki çelişkili durumun bilinçli, kontrollü ve amaca yönelik bir senaryo olduğunu belirtir. Gosoviç’e göre (2001:156-157) küreselleşme ile birlikte küresel entelektüel hegemonya, her şeyi dar ve tekil çıkarların güdülmesine indirgeyerek, dikkati mikro düzeydeki sorun ve süreçlere yoğunlaştırıyor. Bu yolla gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerinde ve birbirleri arasında çatışmalar yaratılmakta, böylece söz konusu ülkelerin daha geniş ve sistemik olan ortak amaç ve sorunlarını gözden kaçırmaları sağlanmış olmaktadır. Bu durumda da problemler millî başarısızlıklar olarak ele alınmakta ve daha geniş ölçekli yapılar ve sistemler sorumluluktan muaf tutulmaktadır. Gosoviç’e göre kalkınma konularına öncelikli dikkat göstermenin reddedilmesi ve onun yerine temel referans olarak ısrarla özelleştirme ve farklı düzeyde oyun bölgelerinin ikame edilmesi, gelişmekte olan ülkeleri sistemsel değişim yönünden argüman geliştirmenin temellerinden büyük ölçüde yoksun bırakmaktadır. Bu anlamda

Gosoviç için yerelleşme süreci küreselleşme sürecinde bir aşamayı oluşturmaktadır.

Küreselleşme ve yerelleşme süreçlerini bir dereceye kadar dünyanın türdeşleşmesi noktasında gören Hannerz ise, kültür içindeki trafiğin giderek artmasından, anlam sistemlerinin ve simgesel biçimlerin geniş ölçekli aktarımından dolayı dünyanın, sömürgeçiliğin yükseliş döneminde olduğu gibi sadece siyasal ve ekonomik anlamlarda değil, aynı zamanda kültürel yapılanması çerçevesinde de giderek tek bir mekan haline geldiğini; sürekli kültürel karşılıklı etkileşim ve mübadelenin küresel bir bütünleşmeyi ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Hannerz (1998:139) bu gelişmeler ile ortaya çıkan durumun eşitlikçi bir küresel köy olmadığını ileri sürerken karşı karşıya olduğumuz şeyin de, oldukça katı bir biçimde yapılanmış bir merkez ve çevre bakışsımsızlığı olduğunu belirtir. Ona göre kültürel akış açısından dışarıda, uzak topraklarda olan çevre, anlamın ve anlamlı yapının aktarıcısından çok alıcısıdır. Her ne kadar, karşıt örneklerden bahsetmek istesek de, ortamda bir değişiklik olmadığı sürece kültürel akış ilişkisinin merkezin lehine dengesiz olduğu sonucundan başka bir sonuca ulaşmamız oldukça zordur.

Hannerz, bu durumun dünyayı geliştiren gelişmelerin son aşaması olduğunu düşünmediğini, dünya kültürünün biçimlenişinin geleceğe ve hala belirsiz olan aşamalara doğru ilerleyen bir süreç olduğunu belirtir. Ona göre, “belki de tasarlanabilir bir sonuç, bütün alternatif senaryoların karşılaştırılması gereken bir temel senaryo olarak kültürel gelecek imgelemine tahakkümü altına almaya başladı”. Hannerz, buna “kültürün küresel türdeşleşmesi senaryosu” diyor. Hannerz’a göre tektipliliğin tüm insanlığa yeniden aşılmasının arkasında olduğu iddia edilen birinci itici güç ise, daima daha çok topluluğa yayılmakta olan dünya çapında bir tüketim toplumunu ağına çeken geç Batı kapitalizmidir. Bu anlamda Hannerz, türdeşleşmenin temelde metalaştırılan kültürün merkezden çevreye akışından kaynaklandığını belirtir. Bundan dolayı da Hannerz, bu görüşe göre, ortaya çıkmakta olan türdeş dünya kültürünün büyük oranda Batı kültürünün bir uyarlaması olacağını; ve yerel kültürün yitip gitmesinin kendini en açık bir biçimde çevrede hissettireceğini ileri sürer (Hannerz 1998:140). Bu bakış açısından Hannerz, küreselleşme sürecini bir dereceye kadar karşılıklı akışların söz konusu olduğu bir süreç olarak görmesine karşın yerelleşme ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi kısmen batı kültürü temelli türdeş toplumun oluşması noktasında birbirini tamamlayan süreçler olarak görmektedir.

Hannerz gibi Robertson da modern küresel durumun daha çok Batının bir ürünü olduğunu yadsımaz (Robertson 1999a:144). Küreselleşme anlayışlarının aralarında farklılık göstermelerine rağmen, küreselleşme diye adlandırılan şeyi anlamının en iyi yolunun, “dünyanın birleşik hale geldiği, ama kesinlikle safdil işlevselci tarzda bütünleşmediği biçim sorunu üzerinde yoğunlaşmak” olduğunu ileri süren Robertson, küreselleşmenin geleneksel olarak disiplinler arası yaklaşım adı verilen şeye belirgin bir şekilde gereksinim duyan bir fenomen olduğunu belirtir (Robertson 1999a:89). Robertson’a göre, küreselleşmenin temel özelliklerinden birisi dünyanın küçülmesi ise temel sonuçlarından birisi de uygarlık, toplum ve topluluklar arasındaki çatışmaların şiddetlenmiş olması anlamına gelmektedir (Robertson 1999a:229).

Robertson, küresel ile yerel arasındaki ayrımın giderek çok karmaşık ve sorunlu bir hal aldığına dikkat çekmektedir. Ona göre bundan sonra belki de yaşam dünyasının küresel kurumsallaşması ve küreselliğin yerelleşmesi gibi terimlerle konuşmamız gerekecektir (Robertson 1990:19). Robertson, küreselleşme ve yerelleşmenin iççeliğini göstermek için küreyerelleşme kavramını kullanır. “Küreyerelleşme” kavramının üzerinde durmasının nedenini küreselleşme kavramının kullanımlarının çoğundaki büyük zayıflıktan kaynaklandığını belirtir. Robertson bu sayede küreselleşme düşüncesi ile yerelleşme düşüncesini gerilim içinde tasarlama eğilimini aşmaya çalıştığını belirtir. Yine bu sayede küreselleşmenin- en geniş anlamıyla dünyanın ufalmasını- yerelliğin üretilmesi ve içerilmesini, yani sonuçta bir bütün olarak dünyanın ufalmasını bizatihi geniş ölçüde şekillendiren süreçleri kapsamış ve artarak kapsamakta olduğu üzerinde durur (Robertson 1999b:136).

Robertson’a göre yerellik ve küresellik fikirleri oldukça görecelidir. Örneğin mekan ile ilgili olarak bir toplum uygarlık alanına göre yerel iken, bir köy topluluğu bir toplumun bir bölgesine göre yereldir (Robertson 1999b:124). Robertson, çok sayıdaki çağdaş değerlendirmede küreselleşme eğilimlerinin yerel kimlik ve kültür iddiaları ile gerilim halinde görüldüğünü, buna karşın, kendisinin küreselliğin yereli dışlamadığı noktasında ısrarlı olduğunu ifade eder. Örneğin “kabilecilik” ve küreselcilik”i zamanımızın iki asıl ilkesi olarak gören Barber, bu ilkelerin zorunlu olarak gerilim içinde olduğunu savunurken (Robertson 1999b:126-128), Robertson, en genel anlamıyla dünyanın bir bütün olarak küçülmesi diye tanımladığı küreselleşmenin yerelliklerin irtibatını kapsadığını ileri sürer. Ona göre küreselleşme, aynı zamanda, geleceğin icadı düşüncesiyle aynı genel anlamda, yerelliğin icadı ve onun tahayyülünü de kapsar (Robertson 1999b:129). Yerelliklerin küresel süreçlerde inşa edildiğini

ifade eden Robertson, yerel olanın küresel olana karşı şeklinde değerlendirilmemesi gerektiğini ve yerelleşmenin küreselleşmenin bir yüzü olduğunu vurgular. Buna karşın Robertson (1999b:134) yerel-küresel konusundaki tartışmalarda bütün dünyanın Batılı- daha özeldede Amerikan- kültür tarafından silip süprüldüğü yönünde oldukça popüler bir entelektüel görüşün gelişmekte olduğunu ve ortaya çıktığını da belirtir. Ancak Robertson'un kendisi küreselleşme ve yerelleşmeyi bir gerilim halinde tasarlamaktan kaçınır.

Robertson gibi Friedman da, son yıllarda küreselleşmeyi konu alan tartışmaların büyük bir bölümünün ilk bakışta emperyalizmin, Amerikan değerlerinin, tüketici mallarının ve yaşam tarzlarının başka kültürlere sızarak yaygınlaşması olarak görüldüğünü ifade eder (Friedman 1999:83). Ancak Friedman, Robertson'un yerelin bizzat küresel bir ürün olduğunu vurguladığını, bu durumda da bir dizi yerel ve yerelleştiren olayın küresel ürünler olarak anlaşıldığını ifade eder. Friedman kendi yaklaşımında ise bu tür yerelleşen benzerliklerin, her yerde benzer tepki ve eklemlenme doğuran küresel toplumsal güç ve koşulların ürünü olduğunu belirtir (Friedman 1999:87). Friedman, küreselleşmenin büyük ölçüde küresel farkındalıklarla ilgili olduğunu; ancak aynı zamanda bu farkındalıkların, hali hazırda var olan küresel sistemlerin tarihindeki belli dönemlerde nasıl kurulduyuyla da ilgili olduğuna açıklık getirmeye çalışır. Ona göre, küreselleşme, doğası itibariyle küresel olana anlamlar atfetme süreçleriyle ilgilidir. Yerel olanın küresel atfetme süreçlerle karıştırılmaması gerektiğini ileri süren Friedman'a göre, bu sonuçlar küreselleştirmeden ziyade yerelleştirme süreçleridir (Friedman 1999:88).

Friedman, küreselleşmenin, genellikle kültürel olarak tasarlanan, küresel alanda atfetmeye ilişkin süreçleri belirlediği görüşündedir. Ona göre küresel arena küreselleşmenin önkoşuludur. Küresel arena, örneğin, ulus-devletlerin, Üçüncü ve Dördüncü Dünyanın, etnikliklerin ve dini hareketler gibi yerel kimliklerin oluşumunun önkoşuludur. Friedman, bu tür hareketlerin yerelleştirme stratejileri olduğunu ileri sürerken aynı zamanda bunların küresel olarak ortaya çıktığını belirtir (Friedman 1994:199). Ona göre küresel arena, merkez/çevre yapıları ve onların yayılması, gerilemesi ve el değiştiren hegemonya döngüleri boyunca yeniden kurulmasını kapsayan bir dizi tanımlanmış dinamiğin ürünüdür. Friedman, bu dinamik nitelikler grubunun küresel sistem veya küresel süreçler terimleriyle kastettiği şey olduğunu belirtir (Friedman 1994:199). Küreselleşme teriminin kültürel anlamda geçerli olabileceği alanı somut olarak tanımlama çabası içerisinde olan Friedman,

bunun için güçlü ve zayıf küreselleşme ayrımını yapar. Güçlü küreselleşmenin önkoşulunun, yerel bağların türdeşleştirilmesi olduğunu belirten Friedman'a göre küreselleşmenin homojenleştirici olabilmesi için, anlam atfetme çevrelerinin "şey" in ilk üretildiği yerle aynı çevreye ait olması gerekir. Öyle ki sistemde farklı konumda bulunan özneler, aynı küreselleştirilmiş nesne, görüntü, temsil vs. gibi şeylere aynı anlamı atfetsin. Friedman'a göre zayıf küreselleşme ise, yerelin küreseli kendi pratik anlam alanında asimile etmesini getirir. Buna karşın güçlü küreselleşme benzer özne türlerinin küresel ölçekte üretilmesini gerektirir (Friedman 1999:94-96). O, güçlü küreselleşmenin ön koşulu olarak yerel içeriklerin homojenleşmesini, zayıf küreselleşmenin ise, yerelin küreseli kendi pratik anlam alanında asimile etmesini icap ettiğini ileri sürer. Bundan dolayı güçlü küreselleşme benzer özne türlerinin küresel ölçekte üretilmesini gerektirir. (Friedman 1994:204).

Bu tartışmalar çerçevesinde Kloos (2000:295), son zamanlarda yaşanan küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin ikiz süreçler olduğunu belirtirken, bu süreçlerin iki yüzünün olduğunu ileri sürer: uluslararası sistemin yükselmesi ve yerel kimliklerin yükselmesi kol-kola gitmektedir. Kloos'a göre, büyük bir dünyada baki kalabilmek için insanlar küresel olarak, ulus ötesi sistemlerin geçerli kültürel standartlarını kullanmak zorundadırlar. Bu anlamda onlar, meydana gelen küresel kültüre iştirak edeceklerdir. Çünkü insanların büyük bir çoğunluğu, önceden de görülebileceği gibi, insanların sayısal olarak sınırlandırılmış olduğu ağlarda yaşayacaklardır. Bu durumda onların yaşadıkları yerlerdeki kimliklerini de kendileriyle beraber almaları muhtemeldir. Bu durum ise onlara kültürel özgüllüğü verecektir. Sonuçta karşıtlık, coğrafik kategori olarak küresel ve yerel arasında değil, evrensel geçerli kültür ile özgül, sosyal olarak sınırlandırılmış kültürler arasındadır. İnsanların daha çok iki dünyada yaşadığını belirten Kloos'a göre, bu durumda onlar sadece iki dilli olmayacaklar aynı zaman da çift (iki) kültürlü olacaklardır.

Küreselleşme ve yerelleşme arasında karmaşık ve zorunlu bir ilişkinin varlığını ise Kloos, şu şekilde formüle eder: 1) Küreselleşme süreçleri, kültürel-özgül kimliklere, yerelleşmiş olana neden olan kimlik hareketlerinin tetikleyicisidir. 2) Yerelleşme peşindeki hareketler, kültürel-özgül kimlik, küresel rejimleri onların sonu olacak bir duruma getiriyor. Kloos, devletin bu süreçlerde çok önemli bir role sahip olduğunu belirtir. Bu süreçlerde devlet küreselleşme noktasından bakıldığında kaybeden durumdadır. Bu anlamda Kloos'a göre, küresel ve yerel arasındaki ilişki "diyalektik" tir (Kloos 2000:282). Küreselleşme ise devlet düzeyi, devletin üstündeki küresel düzey ve

devletin altındaki yerel düzeydeki gelişmelerin karşılıklı etkileşiminin meydana getirdiği bir durumdur. Kloos gibi Guibernau'da (1997:203) küreselleşmeye içsel olan bir şeyin de yerel ve küresel olan arasındaki diyalektik olduğu görüşündedir. Ona göre bu süreç yerel olayların, zaman ve mekan içinde esneyen toplumsal bağlantıların yayılmasının etkisiyle dönüşmesini ve biçimlenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda yerel olaylar gerçekleştikleri zaman ve mekandan uzaklaştıklarında, tamamen yeni bir önem kazanmaktadırlar. Bu anlamda Guibernau'ya göre küreselleşme kendisini küresel topluluğun güçleri ile kültürel tamlık, etnik ve kültürel parçalılık ve homojenleştirme arasındaki gerilimde ifade etmektedir.

Bütün bu tartışmalar çerçevesinde küreselleşme sürecinin bütün toplumlara olumlu olarak yansımadığı anlaşılmaktadır. Genel olarak bu süreçten fayda sağlayanların oranı daha azdır. Bu çerçevede küreselleşme sürecinin olumlu tarafları yanında olumsuz yönlerini de dikkate alan Bauman (1999:8), küreselleşme sürecinin herkesin hemfikir olduğu varsayılan etkilerinin aslında tümüyle birleştirici olmadığını belirtir. Bauman'a göre küreselleşme birleştirdiği kadar böler de; birleştirirken böler- yerkürenin tek tipliliğini arttıran nedenlerle bölen nedenler özdeşdir. İş ve finans dünyasının ve bilgi akışının yerküre çapında ortaya çıkışının yanı sıra, bir "yerelleşme", mekan sabitleme süreci de işlemektedir. Bu anlamda Bauman'ın da ifade ettiği gibi bazıları için küreselleşme olarak görülen şey başkaları için yerelleşme anlamına geliyor; bazıları için yeni bir özgürlüğün emaresi olan şey başkalarının üzerine davetsiz ve kötü bir kader olarak çulluyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, küreselleşme ve yerelleşme süreçleri ile ilgili yaklaşımlarda bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bazı düşünürler bu iki süreci bir biriyle gerilim halinde ve çelişkili olarak tanımlarken, bazı düşünürler ise söz konusu süreçleri dünya ölçeğinde toplumsal değişimin işleyişi olarak değerlendirmektedirler. Dolayısıyla bazı yaklaşımlara göre küreselleşme sürecinde yerelleşme Batı değerleri temelinde türdeş toplum yapısına ulaşmak için engelleri ortadan kaldırmak yolunda kontrollü olarak işletilen bir süreç iken, bazı yaklaşımlarda ise küreselleşme ve yerelleşme süreçleri birbirini tamamlayan doğal süreçler olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Zygmunt. *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları*,(1997)(Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul, Ayrıntı Yayınları,1999.
- COCHRANE, A.; K.PAIN. "A Globalizing Society?", D. HELD (Ed.), *An Introduction to the Social Sciences: Understanding Social Change, a Globalizing World? Culture, Economics, Politics*, London and New York: The Open University, 2000:5-45.
- ERKAL, Mustafa. "Etniklik ve Etnik Grup Kavramları Üzerine", *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 3, Temmuz-Ağustos 2001:33-40.
- FRIEDMAN, Jonathan. *Cultural Identity and Global Process*, London, Sage Publications, 1994.
- FRIEDMAN, Jonathan. "Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri", (Çev. Bülent Peker), A.TOPÇUOĞLU ve Y. AKTAY(Der.), *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999, 82-114.
- GIDDENS, Anthony: *Modernliğin Sonuçları* (1992)(Çev. Ersin Kuşdil), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- GOSOVİÇ, Bronislav. "Küresel Entelektüel Hegemonya ve Milletlerarası Kalkınma Gündemi", (Çev. Sadir Karabekir), *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 5, Kasım-Aralık 2001:153-163.
- GRIFFIN, Keith. "Culture and Economic Growth: The State and Globalization", J.N. PIETERSE (Ed.), *Global Futures: Shaping Globalization*, London-New York: Zed Books, 2000:189-202.
- GUIBERNAU, Montserrat. *Milliyetçilikler, 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler*(1996), (Çev. Neşe Nur Domaniç), İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997.
- HANAGAN, Michael. "State and Capital: Globalizations Past and Present", D.KALB, M.LAND, R.STARİNG, B.STEENBERGEN, and N. WİLTERDİNK (Ed.), *The Ends of Globalization: Bringing Society Back In*, New York:Rowman and Littlefield Publishers, 2000 :67-86.
- HANNERZ, Ulf. "Cosmopolitans and Locals in World Culture", M.FEATHERSTONE (Ed.), *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*, London: Sage Publications, 1990: 237-251
- HANNERZ, Ulf. "Çevre Kültür Senaryoları" (1991),(Çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal), A.D.KİNG (Ed.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Ankara: Bilim ve Sanat, 1998, 139-163.
- HUNTINGTON, Samuel P. "Medeniyetler Çatışması mı?"(1993), (Çev.Mustafa Çalık), M. YILMAZ (Der.), *Medeniyetler Çatışması*, Ankara: Vadi Yayınları, Üçüncü Baskı, 2000 : 22-49.
- KALB, Don. "Localizing Flows: Power, Paths, Institutions, and Networks", D.KALB, M.LAND, R.STARİNG, B.STEENBERGEN, and N. WİLTERDİNK (Ed.), *The Ends of Globalization: Bringing Society Back In*, New York:Rowman and Littlefield Publishers, 2000, 1-29.

- KALB,Don; Marco VAN DER LAND. "Beyond the Mosaic:Questioning Cultural Identity in a Globalizing Age", D.KALB, M.LAND, R.STARİNG, B.STEENBERGEN, and N. WİLTERDİNK (Ed.), *The Ends of Globalization: Bringing Society Back İn*, New York:Rowman and Littlefield Publishers, 2000, 273-280.
- KEYMAN, E.Fuat. "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı", F. KEYMAN ve A. Y. SARIBAY (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998 : 34-55.
- KEYMAN, E.Fuat; A. Y. SARIBAY. "Giriş: Küreselleşme, Siyaset ve Toplumsal Yaşam", F. KEYMAN ve A. Y. SARIBAY (Der.), *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998 :9-13
- KLOOS, Peter. "The Dialectics of Globalization and Localization", D.KALB, M.LAND, R.STARİNG, B.STEENBERGEN, and N. WİLTERDİNK (Ed.), *The Ends of Globalization: Bringing Society Back İn*, New York:Rowman and Littlefield Publishers, 2000 : 281-297.
- OHMAE, Kenichi. *Ulus-Devletin Sonu, Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi*, (Çev. Zülfü Dicleli), İstanbul, Türk Henkel Dergisi Yayınlar, 1996.
- ÖKE, M. Kemal. *Küresel Toplum ve Türkiye*, Ankara, Konrad Adenaur Vakfı Yayınları, 2001.
- ÖZÖNDER, M. Cihat. "Dünya'da ve Türkiye'de 'İrk' ve 'Etniklik' Kavramları", *Kök Araştırmalar Dergisi*, Cilt II, Sayı 1, Bahar 2000a:65-72.
- RİTZER, George.Toplumun McDonaldlaştırılması, Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme, (Çev. Şen Süer Kaya), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- ROBERTSON, Roland. "Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept", Mike FEATHERSTONE (Ed.), *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity*, London: Sage Publications, 1990: 15-30.
- ROBERTSON, Roland. "Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu" (1991),(Çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal), A.D.KİNG (Ed.), *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, Ankara: Bilim ve Sanat, 1998 : 97-120.
- ROBERTSON, Roland. Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Ankara, Bilim ve Sanat, 1999a.
- ROBERTSON, Roland. "Glokalleşme: Zaman-Mekan ve Homojenlik-Heterojenlik", (Çev.Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay), A. TOPÇUOĞLU ve Y. AKTAY (Der.), *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Ankara: Vadi Yayınları, 1999b : 115-142.
- WATERS, Malcom. *Globalization*, Routledge, 1995.
- WOLF, Martin. "Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek mi?", (Çev.Doğan Ergin), *Türkiye ve Siyaset*, Sayı 5, Kasım-Aralık 2001:211-220.
- YÜKSEL, Mehmet. *Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.